

SKETCH ENGINE KORPUS MENEJERI VA UNING AYRIM IMKONIYATLARI

Rizvanov Qodir Qaxramon o‘g‘li
rizvanovqodir@gmail.com

Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
Kompyuter lingvistikasi
mutaxassisligi 1-kurs magistranti
+998971223377

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sketche Engine korpus menejerining imkoniyatlari keltirigan. Ushbu korpus menejerining dasturiy ta’minot sifatidagi xususiyatlari, undan foydalanishning ayrim qoidalari, Sketche Enginening talabalar, ilmiy izlanuvchilar, tarjimon va tilshunoslar uchun ahamiyati tavsiflangan.

Abstract. In this article description the capabilities of Sketche Engine Corpus Manager. The features of this corpus manager as software, some rules of its use, the importance of Sketche Engine for students, researchers, translators and linguists are described.

Kalit so‘zlar: *tizim, korpus menejeri, korpus, sketchengine, ilmiy-tadqiqot ishlari, dasturiy ta ’minot.*

Keywords: *system, corpus manager, corpus, sketchengine, research, software.*

Zamonaviy tilshunoslikda korpus ma’lumotlaridan foydalanish tobora ommalashib bormoqda. Korpuslardan foydalanishda esa axborot texnologiyalarining o‘rni alohida ahamiyat kasb eta boshladi. Korpuslar dasturiy ta’minot shaklida bo‘lib, turli uslubda va turli dizayn asosida ishlab chiqilgan bo‘ladi. Shu sababli ham biz turli korpuslardan foydalanganimizda bizda turlicha hulosa chiqadi. Bazi korpuslar judayam yaxshi ishlab chiqilgan bo‘lsa, bazilari ustida ko‘p ishlash kerakligi ko‘rinib turadi. Korpus menejerlari ishlab chiqilgandan keyin bu kamchiliklar bartaraf etildi deyish mumkin. Korpus menejerining asosiy vazifasi, bitta dasturiy ta’minotda bir nechta korpuslarni bir vaqtda yaratib berish,

ulardan bir vaqtida foydalanish kabi imkoniyatlarib borligidir. Biz ko‘rib chiqadigan korpus menejer bu Sketch Engine korpus menejeri hisoblanib, undan deyarli butun dunyo olimlari, erkin izlanuvchilar va talabalar foydalanib kelishmoqda. Ushbu korpus menejeri yordamida mavjud korpuslar yordamida yoki yangi korpus yaratib olib, uni ustida turli xil amallar bajarish mumkin. Bu amallar xususiyatlar orqali bajariladi. Bu xususiyatlar haqida asosiy qismda batafsil to‘xtalib o‘tilgan.

Tilshunoslikda korpus (ko‘plikda *corpora*) yoki matn korpusi katta va tizimlangan matnlar to‘plamidan (hozirgi kunda, odatda, elektron saqlanadi va qayta ishlanadi) iborat til *manbayidir*. Korpus tilshunosligida ular muayyan til doirasida statistik tahlillarni amalga oshirish va gipotezani tekshirish, tildagi hodisalarni kuzatish yoki nazariy lingvistik qoidalarni tekshirish uchun foydalaniladi [2. 120-bet].

Tilshunoslikning muhim vazifalaridan biri lingvistik tadqiqotlar uchun faktik materiallar manbalarini elektron shaklda to‘plash va saqlashdir. Ayni paytda ushbu muammoni hal qilish uchun qulay tarzda saqlanadigan turli xil funksiyalarga ega maxsus texnologiyalar nafaqat katta hajmdagi matnlarni elektron shaklda saqlashga imkon beradi, balki ularni qidirish, qayta ishlash imkonini ham yaratadi. Elektron shaklda yoki korpusda matnlar to‘plamini yaratish vazifasi zamonaviy tilshunoslik uchun shunchalik muhimki, elektron matnlar amaliy tilshunoslikning maxsus bo‘limi - korpus lingvistikasining tadqiqot ob’ektiga aylanadi [3. 72-bet].

Korpuslarni qulay yaratib olish, undan foydalanish uchun uchun korpus menejeri tizimlari yaratilgan. Bunda biz tayyor korpus menejerlarida korpus yarata olamiz. Bunda bizga faqat korpus uchun kerak bo‘ladigan matnlar to‘plami kerak bo‘ladi.

Bundan tashqari korpus menejerida tayyor korpuslardan foydalanish ham mumkin. Biz bugun mavjud korpusdan foydalanish qismini ko‘rib chiqamiz. Korpus menejerining qulayliklaridan tezda bizga natija taqdim qiladi, korpus menejeri dizayni ham yaxshi ishlab chiqilgan.

Korpus menejeridan foydalanish ro‘yxatdan o‘tish orqali amalga oshiriladi. Foydalanish qismida esa asosiy xususiyatlar qismi paydo bo‘ladi.

Korpus lingvistikasining markaziy tushunchasi – lingvistik korpus – turli lingvistik parametrlar bo‘yicha belgilangan va qidiruv tizimi tomonidan taqdim etilgan maxsus tanlangan matnlar to‘plami sifatida belgilanadi. Shunday qilib, tanani quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Korpus = matnlar + ularning belgilari.

Korpuslarni yaratishda uchun quyidagi talablar qo‘yiladi:

- 1) reprezentativlik (korpusdagi hodisaning chastotasi uning tabiiy tildagi chastotasiga mos kelishi kerak);
- 2) to‘liqlik;
- 3) yetarli hajm;
- 4) iqtisodiy samaradorlik (matnlar korpusi muammoli sohani o‘rganishda tadqiqotchining sa’y-harakatlarini tejashi kerak);
- 5) materialning tuzilishi;
- 6) kompyuterni qo‘llab-quvvatlash (matn korpusini so‘z kontekstlarini identifikatsiyalashni, statistik inventarizatsiyani, lug‘atni avtomatik qayta ishlashni va boshqalarni ta’minlaydigan ma’lumotlarni qayta ishlash dasturlari majmuasi bilan qo‘llab-quvvatlash) [4. 61-bet].

Sketch Engine korpus menejeri

Sketch Engine korpus menejeri 2003 yildan beri Lexical Computing Limited tomonidan ishlab chiqilgan korpus menejeri va matn tahlili dasturidir. Uning maqsadi til xulq-atvorini o‘rganayotgan odamlarga (leksikograflar, korpus lingvistikasi bo‘yicha tadqiqotchilar, tarjimonlar yoki til o‘rganuvchilar) murakkab va lingvistik jihatdan katta matn to‘plamlarini qidirishga imkon berishdir.

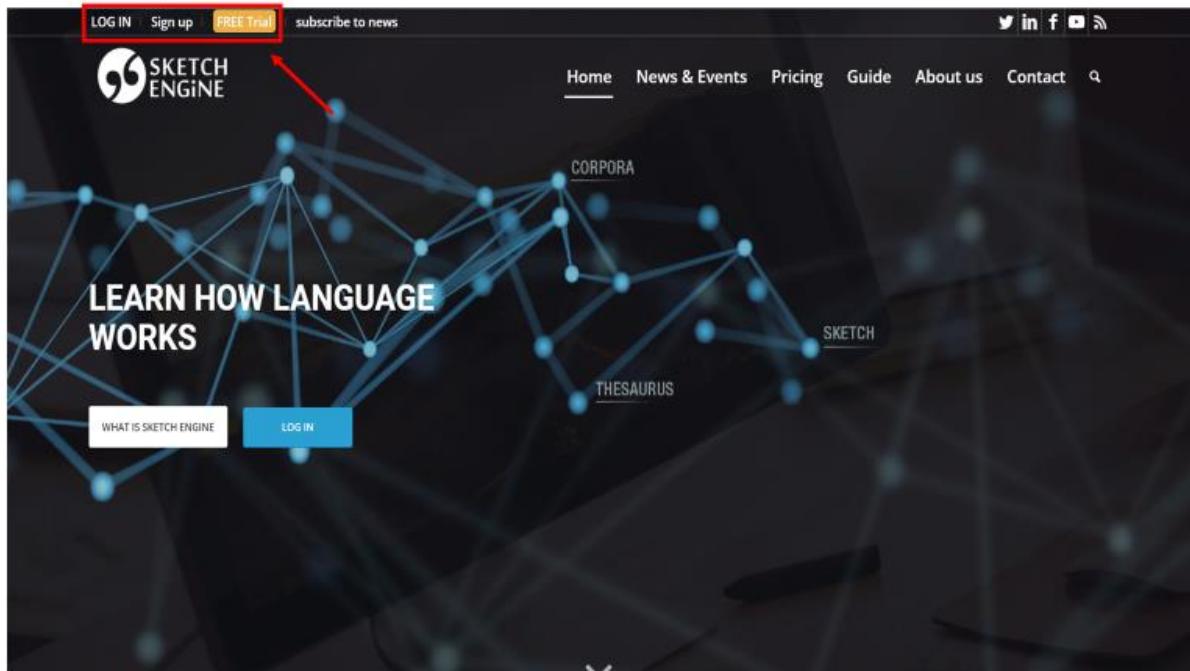

Sketche Engine Buyuk Britaniya yoki boshqa nashriyotlar tomonidan Macmillan English Dictionary , Dictionnaires Le Robert , Oxford University Press yoki Shogakukan kabi lug‘atlarni ishlab chiqarish uchun ishlatilgan va Buyuk Britaniyaning beshta eng yirik lug‘at nashriyotidan to‘rttasi Sketche Engine-dan foydalanadi.

Ushbu korpus menejerida 90 dan ortiq tilda 600 ga yaqin korpuslar ishlab chiqilgan. Sketche Engine - bu til qanday ishlashini o‘rganish uchun eng yaxshi vosita. Uning algoritmlari tilda nima tipik ekanligini va kamdan-kam, noodatiy yoki paydo bo‘layotganligini bir zumda aniqlaydi. Korpusdagi milliardlab so‘zlardan iborat haqiqiy matnlarni tahlil qiladi.

Sketche Engine avval tijoriy dasturiy ta'minot bo‘lib, keyin esa barcha xususiyatlari mavjud bo‘lgan bepul foydalanish qismi ham ishlab chiqilgan.

Quyida korpus menejeridan qanday foydalanishni ko‘rib chiqamiz:

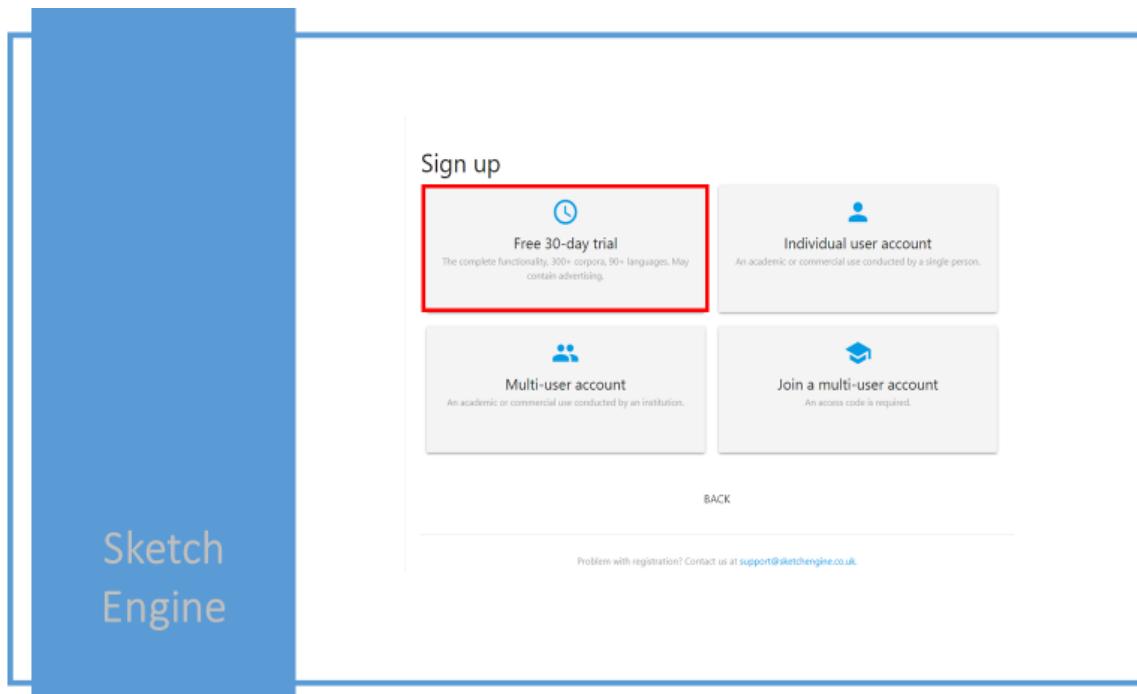

1-rasm. Sketch Engine korpus menejeri bosh sahifasi

Sketch Engine korpus menejeri dasturiy ta’minotiga

<https://www.sketchengine.eu/> havola orqali kiriladi. Saytga kirganda eng birinchi yuqoridagi rasmdagi ko‘rinish paydo bo‘ladi. Rasmdagi belgilangan qismda biz ro‘yxatdan o‘tish yoki avval ro‘yxatdan o‘tilgan bo‘lsa, kirish qismiga o‘tiladi. Ro‘yxatdan o‘tishda 4 xil foydalanuvchi uchun harxil ketma-ketlik va harxil foydalanish qismi chiqadi. Dastlabki qism qolganlaridan farqi shundaki, qolganlari pullik hisoblanadi va imkoniyatlari ham kengroq bo‘ladi. Birinchi qism esa 30 kun davomida bepul foydalanish uchun ochiq turadi. Biz bepul versiyasini ko‘rib chiqamiz. Quyida tekin versiyasidan ro‘yxatdan o‘tishni ko‘rib o‘tamiz:

2-rasm. Ro‘yxatdan o‘tish

The screenshot shows the Sketch Engine sign-up and log-in interface. On the left, the 'Sign up' form is displayed with fields for Username (QodirRizvanov), E-mail (rizvanovqodir@gmail.com), First name (Qodir), Last name (Rizvanov), I will use Sketch Engine mainly for (IT or NLP), I work or study at (university, college, school or similar), Country (Uzbekistan), Organization name (Tashkent State University of Uzbek Language and Literature), and checkboxes for agreeing to Terms of use, being informed about new corpora and functions, and agreeing to the processing of personal data. A 'SIGN UP' button is at the bottom. An arrow points from the sign-up form to the 'Log in' section on the right. The 'Log in' section has fields for Username or email (rizvanovqodir@mail.ru) and Password, a 'LOG IN' button, and links for 'Forgot password?' and 'Need help logging in?'. It also includes 'Institutional login' and 'Sign in with Google' options, and links for 'No account? Sign up.' and 'Or try open corpora.'

3-rasm. Bepul ro‘yxatdan o‘tish

Ro‘yxatdan o‘tishda bizdan:

- **Username** – *har bir foydalanuvchida o‘zgacha bo‘lgan ism*
- **E-mail** – Elektron pochta
- **First name** – *Ism*
- **Last name** – *Familiya*
- *Qaysi soha vakili ekanligi*
- *Ish joyi*
- *Davlati*
- *Muassasa nomi*

so‘raladi. To‘ldirilgandan keyin tasdiqlash uchun e-mail pochtaga tasdiqlash xabari jo‘natiladi. Tasdiqlangach foydalanish uchun ishga tushadi. Quyida ko‘rib o‘tamiz:

4-rasm. Asosiy foydalanish sahifasi

Mavjud korpuslardan birini tanlashimiz mumkin. Bunda biz kategoriya bo‘yicha ham tanlab olsak bo‘ladi. Shuningdek ko‘rishimiz mumkin, buyerda bizga korpus tili, nomi, so‘zlari ham paydo bo‘ladi.

Language	Name	Words
English	ACL Anthology Reference Corpus (ARC)	62,196,334
Afrikaans	Afrikaans Wikipedia corpus 2018 (afwiki)	14,466,792
Spanish	American Spanish Web 2011 (esamTenTen11)	7,475,579,365
Amharic	Amharic Web 2013-17 (amWaC17)	25,975,846
Arabic	Arabic Web 2012 (arTenTen12, Stanford tagger)	7,475,624,779
English	Araneum Anglicum Maius [2015]	888,466,066
Hungarian	Araneum Hungaricum Maius [2014]	792,549,686
Russian	Araneum Russicum Russicum Maius (Russia-only Russian, 15.03) 1,20 G	859,319,823
Slovak	Araneum Slovacum Maius [2013]	816,125,010
Basque	Basque Web (BasqueWaC v2)	99,719,584
Belarusian	Belarusian Web 2016 (beTenTen16)	63,327,264
Bengali	Bengali Web (bnWaC)	11,519,730
English	Boot Camp English	85,683,246

5-rasm. Korpuslar va kategoriyalari

Bundan tashqari mavjud korpusni yuklab olish hamda unga subkorpus yaratish imkoniyati ham mavjud.

The screenshot shows the 'Manage Corpus' interface for the British National Corpus (BNC). At the top, it says 'British National Corpus (BNC)' and 'SUBSCRIBE 29 days left'. Below that, it says 'CORPUS: British National Corpus (BNC) (English)' and 'Balanced English corpus of written and spoken language. Processed by TreeTagger pipeline v2.1'. There are several buttons: 'Browse' (View documents and files, with metadata), 'Make bigger' (Add texts to corpus), 'Share' (Share corpus with other users), 'Download' (Download corpus to your drive, highlighted with a red box), 'Compile' (Compile corpus or change compiler settings), 'Delete' (Remove corpus permanently), 'Subcorpora' (Manage subcorpora, highlighted with a red box), 'Configure' (Change corpus configuration), 'Logs' (View corpus logs), and 'New corpus' (Create new corpus). At the bottom, there's a 'BACK TO DASHBOARD' link.

5-rasm. Korpusni yuklab olish

Tanlagan korpusning quyidagicha xususiyatlari mavjud bo‘ladi.

The screenshot shows the 'Characters' section of a corpus analysis tool. It lists twelve features: 01 Word Sketch (kerakli so'zning turli ko'rinishlarini topadi), 02 Thesaurus (so'zning ma'nodoshlari va ma'nosi yaqin, unga o'xshash so'zlar ro'yxati chiqarib beriladi), 03 Parallel concordance (Mavjud korpusdagi so'zni boshqa bir parallel korpusdan izlab, shunga mos matnini topib beradi), 04 N-grams (Eng ko'p ishlataligan so'zlarni bigrammalar orqali chiqarib beradi), 05 Trends (Korpusdagi so'zlarni foydalanganligiga qarab chastotasini aniqlab beradi), 06 OneClick Dictionary, 07 Word Sketch difference (ikki so'zning shakllari qiyoslanadi), 08 Concordance (qidirilayotgan so'zni matn ichida topib uni qidiruv oynasiga chiqarib beradi), 09 Wordlist (foydanuvchi tomonidan qidiruvga berilgan so'zning yoki so'zlar guruhining, yoki tildagi barcha so'zlarning xalq hayotida, odamlar nutqi jarayonida ishlatalishi darajasini aniqlab ro'yxat qilib beradi), 10 Keywords (foydanuvchi tomonidan kiritilgan har qanday so'zning qaysi sohagi oid termin ekanini aniqlab beradi), 11 Text type analysis (Korpus tuzilishi haqida analiz), and 12 Bilingual terms.

The screenshot shows the Sketch Engine interface. On the left, there's a sidebar with icons for different functions. The main area is divided into sections: 'BRITISH NATIONAL CORPUS (BNC)' and 'RECENTLY USED CORPORA'. The 'BRITISH NATIONAL CORPUS (BNC)' section contains several tools with red boxes around them: 'Word Sketch' (collocations and word combinations), 'Thesaurus' (synonyms and similar words), 'Parallel Concordance' (translation search), 'N-grams' (Multiword expressions (MWES)), 'Trends' (Diachronic analysis, neologisms), 'OneClick Dictionary' (Automatic dictionary drafting), 'Word Sketch Difference' (Compare collocations of two words), 'Concordance' (Examples of use in context), 'Wordlist' (Frequency list), 'Keywords' (Terminology extraction), 'Text type analysis' (Statistics of the whole corpus), and 'Bilingual terms' (Bilingual terminology extraction). Below these are 'MY SEARCH HISTORY' and 'ANNOTATIONS' tabs, and a search bar. To the right, there's a 'RECENTLY USED CORPORA' list with 'British National Corpus (BNC)' selected, showing it's in English with 98,134,547 tokens. There's also a 'boot camp' section advertising an online course.

Sketch Engine korpus menejeridan foydalanish hozirda ommalashib bormoqda. Bunga misol tariqasida ushbu tizimda 600 ga yaqin korpus joylashtirilganligini ham keltirsak bo‘ladi. Tilshunoslarga juda ham foydali bo‘ladigan dasturiy ta’milot. Imkoniyatlarini judayam katta qilib ishlab chiqilgan. Eng muhimi tekin foydalanish imkoniyati mavjud. Tizimning malumotlar omborida juda katta hajmdagi ma’lumotlar bo‘lishiga qaramay, tez ishlaydi. Korpus menejerida korpus yaratish va unga subkorpus yaratish imkoniyatlari esa ushbu tizim orqali foydali bo‘ladigan, dolzarb bo‘lgan korpus yaratib, uni keng ommaga taqdim etish imkoniyati ham judayam maqul keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] Баранов А.Н. Введение вприкладную лингвистику – М.: Эдиториал УРССб 2001. – С. 61.
- [2] Порохницкая, Лидия Васильевна; государственный лингвистический университет. – Москва, 2004. – 195 с.
- [3] Л.Ю. Щипицина информационные технологии в лингвистике С. 72-74.
- [4] Гатауллин Р.Р., Гильмуллин Р.А. Контекстные правила для разрешения морфологической многозначности в корпусе татарского языка / Р.Р. Гатауллин, Р.А. Гильмуллин // Открытые семантические технологии проектирования интеллектуальных систем OSTIS-2016 – Open Semantic Technologies for Intelligent Systems: Материалы VI международной научно-технической конференции (Минск, 18-20 февраля 2016 года). – Минск: БГУИР, 2016. - С. 389-392.
- [5] Невзорова О.А., Мухамедшин Д.Р., Билалов Р.Р. Корпус-менеджер для тюркских языков: основная функциональность // Труды международной конференции «Корпусная лингвистика - 2015». – СПб.: С.-Петербургский гос. Университет, филологический факультет, 2015. – С. 344-350.
- [6] <http://thttps://www.sketchengine.eu/>
- [7] <https://ru.wikipedia.org/>
- [8] Qi Pan, A Tentative Study on the Functions and Applications of English Euphemism. – English Department, Zhenjiang Watercraft College, Zhenjiang, China: Theory and Practice in Language Studies, 2013.
- [9] Rawson, Hugh. How not to say what you mean. / Hugh Rawson. – Oxford University Press, 2002. – 501 pages.